

VÍGH ÉVA

Zoo-szemlélet a barokk kori művelődésben: Giovanni Bonifacio *Szabad és mechanikus művészetek c. értekezése*

A tanulmány arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a középkori septem artes liberales és a septem artes mechanicae, valamint a reneszánsz egyik filozófiai alapját képező studia humanitatis megjelenítő ikonográfiai hagyományban mily módon jelenik meg az állatszimbolika. Ehhez egy barokk kori itáliai szerző, Giovanni Bonifacio L'arti liberali et mecaniche come siano state da gli animali irrationali à gli huomini dimostrate (A szabad és mechanikus művészetek, ahogyan azokat az értelemmel nem bíró állatok mutatták be az emberek számára) címmel 1628-ban megjelentetett értekezését vettem górcső alá, különös tekintettel – az állatszimbolikán túl – a forrásokra és azok barokk stílusra jellemző kombinálására.

Kulcsszavak: Giovanni Bonifacio, állatszimbolika, septem artes liberales, septem artes mechanicae, studia humanitatis

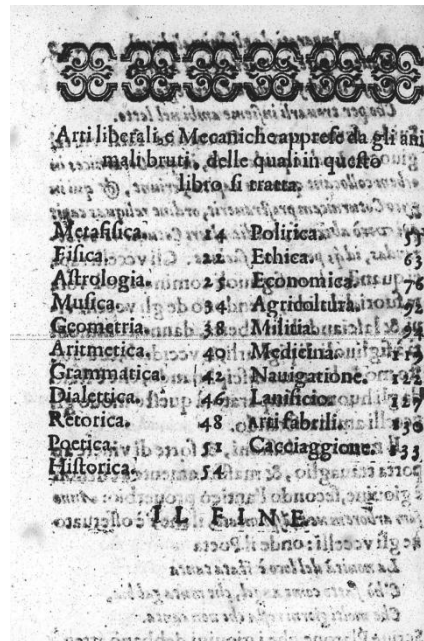
A hét szabad művészet (*septem artes liberales*) rendszerezése, felosztása, leírása az 5–6. század – Martianus Capella *De nuptiis Philologiae cum Mercurii et de septem artibus liberalibus*, illetve Cassiodorus *Institutiones divinarum et saecularium lectionum* – óta a közép- és korai újkor tudományos gondolkodás és nevelés alapvető tanait foglalja össze. Herrad von Lansberg *Hortus deliciarum* (1180) című művéből vett, gyakran felidézett miniatúra a művészetek/tudományok/mesterségbeli tudás rendszerét ábrázolja olyan ikonográfiai hagyományt teremtve, amelyen az attribútumok – tárgyak, gesztusok, mozdulatok – évszázadokon át az ábrázolások kötelező elemét képezték. A hét mechanikai/manuális művészetet (*septem artes mechanicae*), a kétkezi munkát a skolasztikus teológus, Hugo de Sancto Victore *Didascaliconja* (11–12. sz.) rendszerezte. A reneszánsz bölcsélet és műveltség szellemi-intellektuális alapját képező humán ta-

nok (*studia humanitatis*) pedig a modern ember neveltetését határozták meg a 14. század második felétől eredeztethetően.

Jelen tanulmány célja nem az, hogy e művészetek/tudományok/mesterségek több évszázados történetére és esztétikai, pedagógiai feldolgozására vagy kapcsolatára akárcsak vázlatosan is utaljon, hanem arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy az eme tudományokat megjelenítő ikonográfiai hagyománynak mily módon képezte részét az állatszimbolika. Ehhez egy barokk kori itáliai szerző, Giovanni Bonifacio (1547–1635) *L'arti liberali et mecaniche come siano state da gli animali irrationali à gli huomini dimostrate* (A szabad és mechanikus művészetek, ahogyan azokat az értelemmel nem bíró állatok mutatták be az emberek számára) címmel 1628-ban, Rovigóban megjelentetett értekezését (1. ábra) vettem görcső alá.

1. ábra: G. Bonifacio művének címlapja

2. ábra: A *L'arti liberali et mecaniche* tartalomjegyzéke

Az értelmiségi körökben főleg jogászként és bíróként számon tartott szerző¹ – különösen retorikai és történelmi tematikájú – egyéb művei

¹ A szerző életére és tevékenységére vonatkozóan vö. BENZONI (1967). Ebben a szerző részletes életrajzi ismertetést ad e „régí eredetű, nemesi család szülötte” életének számos kisebb-nagyobb eseményéről (251–286) és műveinek ismertetésére is sort kerít (271–276), akadémiai tevékenységét is részletesen bemutatva (291–). Továbbá: CASELLA

okán meglehetősen ismert volt saját korában, különösen Veneto körzetében. Két könyve érdemel hangsúlyos említést: a *L'Arte de' cenni* (A jelek művészete) című 1616-ban kiadott műve a gesztusnyelvvel foglalkozó első újkori értekezés, az *Istoria di Trivigi* pedig Treviso történetének részletes feldolgozása, amely évszázadokig alapvető történeti szakirodalomnak számított.

Giovanni Bonifacio kis értekezése a szabad és mechanikus művészetekről² a barokk kori állatszimbolika érdekes és tanulságos szemléletéről tanúskodik. Az állatszimbolika szempontjából mind az allegorikus, mind pedig a moralizáló szemlélet, bár mindmáig érvényes irodalmi-művészeti kontextusban, elsősorban a kora újkorig jellemezte az európai gondolkodást és civilizációt. A zoológiai megfigyelések és leírások Arisztotelész állatoknak szentelt művei óta táplálták mindkét megközelítést egészen a 18. századig, amikor a 17. századi tudományosság új szempontjai és módszerei, valamint a felvilágosodás eszméinek hatására az állatok testének és lelkének, mozgásának, valamint az emberrel való kapcsolatának kérdése a filozófiai elemzés szintjére tevődött. Bonifacio 1628-ban közzétett művében tehát az újkori zoomorf szemléletnek mintegy összefoglalóját olvashatjuk. Jelentőségét is az adja, hogy az emberi tudás elsajátítását célzó és szolgáló művészetek/tudományok/mesterségek zoo-szimbolikáját nyújtja az ókori és középkori források feldolgozásával.

Könyve címét Bonifacio a tartalomjegyzékben (2. ábra) még inkább pontosítja, amikor azokról a művészetekről szól, amelyeket „az emberek

(1993), GAZZOLA (2018). Ld. továbbá jelen sorok szerzője magyarul (VÍGH [2006], VÍGH [2022]) és olaszul (VÍGH [2013], VÍGH [2014]) megjelent munkáiban olvasható bibliográfiai hivatkozásokat. Bonifacio e tanulmányban bemutatott értekezéséről a szakirodalomban eddig nem jelent meg felhasználható munka.

² E tanulmányban szinonimaként használom a 'művészet/tudomány' kifejezéseket a hét szabad művészetre (*artes liberales*) és a humanista tanokra/humán tudományokra (*studia humanitatis*) vonatkozóan. Ugyanakkor a mechanikus/manuális/kétkezi művészetek, az *artes mechanicae* esetében a 'mesterség' kifejezés – a mesterségekkel való közvetlen kapcsolat miatt – véleményem szerint kifejezőbb. Itt jelzem, hogy a *mechanicae* kifejezésnek a magyar fordításokban nincs bevett, egységes terminusa, ezért a kontextus szerint használandó a 'mechanikus', 'kétkezi', 'manuális' szó.

a vadállatoktól sajátítottak el”.³ Tehát az állatok szimbolikus szerepét olyan ösztönös képességeik hangsúlyozásával egészíti ki, amelyek az emberek számára a tudományok és a mesterségek megtanulásának lehetőségét kínálták fel. A hagyományosan *trivium*ra (grammatika, retorika, dialektika) és *quadrivium*ra (asztronómia, aritmetika, geometria, zene) osztott hét szabad és a hét mechanikus művészet/mesterség (gyapjúkészítés, fegyverzet, hajózás, mezőgazdaság, vadászat, orvoslás és színház) mellé szerzőnk további hét művészetet is beillesztett. Ezek közül ötöt (poétika, történelem, a három részre [politika, ökonómia, etika] tagolt morálfilozófia) a humanista tanokból⁴ kölcsönzött, a többi két tudomány pedig a világ megismerésének tapasztalati (fizika), illetve az érzékszervekkel fel nem fogható (metafizika) bölcséleti ágazatához tartozik. Bonifacio éppen e két tudománnyal kezdi értekezését egy részletes *Bevezetés* után, amely a humanista felkészültség minden jegyét hordozza pontos idézetekkel az antik klasszikusoktól a Biblián át az itáliai művelődés kimagasló alakjaival bezáróan. A barokk műfajkeverés sem volt idegen szerzőnktől, amikor – a korszak legkülönbélebb témájú értekezéseit jellemző módon – humanista műveltsége birtokában fesztelenül keveri példáit és idézeteit görög, latin, olasz szerzők összevetésével, a Biblia tanúbizonyságával, és a műfajok egymásra építésével.

Az ember és az állatok kapcsolatát, egymásrautaltságát, fizikai és lelki hasonlóságát igazoló példák ugyanakkor távolról sem esetleges történelmi és bibliai történések halmaza. Bálám számará, Jónás próféta és a cethal, az evangélistákat jelképező állatok, a Dante által megénekelte – az egyház diadalszekerét húzó Megváltó égi és földi természetére utaló – griff, a Romulust és Remust tápláló nőstényfarkas, Szt. Jeromos és az oroszlán, Nagy Sándor harci ménje, Bukéfalosz, Ariosto hippogriffje, és egy sor további híres példa segítségével vezeti be olvasóját Bonifacio

³ BONIFACIO (1628: 140). Valamennyi idegen nyelvű szöveg saját fordítás. Az idézetek gyakorisága okán Bonifacio *L'arti liberali et mecaniche* c. művéből vett idézetek után a továbbiakban zárójelben csak az oldalszámot jelzem. Az értekezés online is olvasható egyik változata: <https://books.google.hu/books?id=4PRv9aN91lkC&pg=PA42> (Letöltés: 2023. 10. 31.)

⁴ Ne felejtjük el, hogy a humanista tanok közé tartozik még a *trivium* két tudománya, a grammatika és a retorika is, tehát Giovanni Bonifacio a hét szabad és hét mechanikus művészet mellett az öt humanista tant is teljes egészében figyelembe vette.

az ember-állat kapcsolat több ezeréves történetébe. Az emberi és állati külső hasonlóságából következően pedig – ahogy a fiziognómusok tanítják Arisztotelész óta – „az emberi test egyes részei minél inkább meg egyeznek bizonyos állatok testrészeivel, annál jobban hasonlít a természetük, amit ilyen alakok ábrázolásával bizonyított a tudósok számára Gio. Battista Porta” (7). Bonifacio a vizualitás egyéb formáiról sem feledkezik meg, amikor utal az állatok természete és az emberi tulajdonságok összevetésén alapuló jelképes ábrázolásokra, „ahogyan az egyiptomiak tették hieroglifáikban, a görögök tanmeséikben, a rómaiak az érme hátoldalán, és mi magunk az *impresáinkon*” (11). Ez utóbbi utalás az ikonológia, az emblémáskönyvek akkor már százéves diadalára pedig bizonyítja, milyen jelentőségre tett szert a kép és a szöveg kölcsönösségén alapuló jelképes üzenet irodalma. Bonifacio természetesen nem feledkezik meg az irodalmi művekben szereplő állatos hasonlatok, parabolák, valamint a közmondások, tanmesék szerepéről sem, amelyek nemcsak díszére válnak az alkotásoknak, de az állatoknak tulajdonított jó tulajdonságok az erények követésére buzdítanak, míg a vétkeik az emberi gyarlóságok elkerülésére szólítanak fel. Szerzőnk célja is ez volt értekezése megírásával, hiszen

az értelemmel nem bíró állatok különféle dolgokat jelképeznek az emberek számára, akik csodálva ezeket, elsajátítják az erkölcsi erények, a tudományok és a művészetek vezérelveit, amelyeket azután értelemmel felszerelve tökélyre tudnak fejleszteni; ahogyan én ezt valamennyi szabad művészet, és kiváltképp a mechanikus művészetek esetében bizonyítani fogom (13).

Giovanni Bonifacio bevezetőjében tehát felvázolta azokat az elvi szempontokat, amelyek értekezése megírására ösztönözték, és megjelölte a morális és pedagógiai célt is: az Isten teremtette állatok cselekedetei és viselkedésük az emberi értelem olvasatában példaként szolgálnak minden ember számára, legyen bár szabad emberhez méltó szellemi tevékenységre vagy kétkezi mesterségre hivatott.

E helyt terjedelmi okok folytán nincs mód az értekezésben tárgyalt valamennyi, összesen huszonegy művészet/tudomány elsajátítását példájukkal segítő állatalakok bemutatására. A továbbiakban néhány mű-

vészetet választottam ki, részben a szerző gondolatmenetének és forrásainak szemléltetésére, részben – szubjektív indíttatással – a saját érdeklődésem keltette mozzanatok érzékeltetése okán. Az első körbe tartozik a Metafizika és Fizika, továbbá egy szabad művészet (Retorika) és egy mechanikus művészet (Hajózás) állatalakjainak ismertetése. A második vonulatot pedig a *studia humanitatis*hoz kapcsolt tan, az erkölcsfilozófia kérdéskörét érintő állatok konkrét és szimbolikus arcképe illusztrálja.

Szerzőnk, mint jeleztem, a hagyományosan egyik művészethez és humanista tanhoz sem kapcsolható két tudománnyal kezdi eszmefuttatását: a tapasztalati (Fizika), illetve az érzékszervekkel fel nem fogható (Metafizika) bölcséleti tudományok zoomorf megjelenítésével. A *Metafizika*, a természetén túli tudomány Bonifacio számára mindenekelőtt a – bármilyen – istenbe vetett hit, a vallás kérdését ragadja meg. Cicero *De legibus*ára (1. könyv) hivatkozva jegyzi meg, hogy az ősi népeknek is volt istene, és „nem volt olyan vad és kíméletlen nép, amely ne hitt volna isten létében, még ha nem is tudta, milyen is lehetett” (14). Cicero után a humanista Celio Rodiginótól, Dávid prófétától és Vergiliustól idéz, akik tanúbizonysága és – tegyük hozzá – szerzőnk jogi végzettsége is a természetjog (*Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit*)⁵ hitelet támasztja alá, lévén e jog nem kizárólag az emberi faj sajátja, hanem minden – égen, földön, vízben született – élőlényé. Bonifacio szerint „különösen az elefántoknál láthatók a vallásosság figyelemreméltó jelei” (15), s ezt – kronológiai vagy bármi sorrend nélkül – Plinius, Pierio Valeriano, Arisztotelész leírásaira hivatkozva állapítja meg. Valamennyi szerző, az elefánttal kapcsolatos zoológiai és szimbolikus ismeretanyag birtokában, előszeretettel idézte fel az újhholdkor a forrásban megmártózó, az ég felé virágot és füveket szóró elefánt számos erénye közül a tisztaság és a könnyörületesség tulajdonságát: a tiszta forrás a szentelt víz, az ég felé küldött növények az Istenhez intézett imák jelképe.⁶

A Pierio Valerianóra való hivatkozás mondhatni elmaradhatatlan az egész értekezésben, hiszen a bellunói szerző tette közzé, először 1556-ban, a reneszánsz szimbolizmusra tett hatását tekintve alapvető művét a *Hieroglyphica sive de sacris Aegyptiorum aliarumque gentium litteris com-*

⁵ Vö. Just. *Dig.* 1, 1, 10, 1. *Ulpianus libro primo institutionum.*

⁶ Az elefánt szimbolikáját részletesen ld. VIGH (2019: 84–89).

mentariorum (Hieroglifák, avagy az egyiptomiak és más népek szent írásainak magyarázata) címet viselő monumentális szimbólumgyűjteményét. A könyv a benne szerepeltetett állatok rendkívül részletesen tárgyalt szimbolikája vonatkozásában is megkerülhetelen.⁷ Bonifacio természetesen a vallás, a hit érzékeltetésére további állatokat is felidéz, akik a Megváltót, az isteni gondviselést szimbolizálják. Ezek között szerepel a csőrével keblét felvágó és vérével fiókáit felélesztő és tápláló pelikán, aki – mint tudjuk – a *Physiologus*ban Krisztus megváltó kereszthalálának állatszimbóluma; a lélek halhatatlanságát, az idő ciklikus ismétlődését, Krisztus halálát és feltámadását is jelképező főnix története Bonifacio könyvében ismételten Pierio Valeriano leírását követi; a halálakor édesen éneklő hattyú dalából „az emberek megtanulhatták, hogy a földi életből örömet távozzanak, abban a reményben, hogy az örök boldogság lesz osztályrészük” (21).⁸ Szerzőnk – a madarak énekét illusztráló – egyik kedvenc költőjétől, Ludovico Ariostótól is idéz, hogy művét ne csak a bibliai idézetekkel és Pierio Valeriano szakszerű szimbolika-értelmezésével gazdagítsa, hanem a költői sorok idilli szépsége is hatással legyen olvasóira.

Ami a tapasztalaton alapuló földi világot, a *Fizikát* illeti, Bonifacio lényegesen rövidebb eszmefuttatással mutatja be, sőt az Orvoslás tudományához erősen kapcsolódik gondolatmenete, hiszen azt hangsúlyozza, milyen természetes gyógymódokkal kúrálják magukat az állatok, „mivel számos, a természetben fellelhető titkot fednek fel az emberek előtt” (22). Az Orvoslás esetében egyébiránt szerzőnk is utal arra, hogy „számos gyógymódról lehetne még szólni, [...] de ezeket a Fizikának szentelt fejezetben kellőképpen tárgyaltuk” (122). Talán említeni is felesleges, hogy e példák jó részének forrása Arisztotelész *Historia animalium*

⁷ Valeriano könyvének európai sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy olaszra, franciára és németre is lefordították, és mintegy 35 kiadást ért meg különböző nyelveken a 17. század közepéig. Az emblémáskönyvek fő forrásává vált, mivel a humanisták kombinatív módszerét követve az egyiptomi hieroglifákhoz (Hórapollónhoz) a Biblia tanítását, Arisztotelész, Plinius, Ailianosz, Solinus és számos más ókori szerző, valamint a középkori enciklopédisták természetrajzi, történelmi és földrajzi ismereteit, és a bestiáriumok morális magyarázatait kapcsolta.

⁸ Az idézett madarak szimbolikája kapcsán ismételten ld. VÍGH (2019: 264–268 [pelikán]; 100–103 [főnix]; 131–134 [hattyú]).

ma, Plinius *Naturalis Historiája*, továbbá Ailianosz *De natura animaliuma* és Plutarkhosz *De sollertia animaliuma*. Ami az irodalomból vett idézeteket illeti, Vergilius, Horatius, Cicero, Ariosto, Petrarca és Tasso a legtöbbit idézett szerzők. E művek – köszönhetően a humanista igényességű fordítások elterjedésének – mind eredeti, mind népnyelven elérhetőek voltak. Szerzőnk gyakori latin (néhol görög) nyelvű idézetei mindenestre a klasszikus nyelvekhez való ragaszkodását jelzik.

Ami tehát közvetlenül a természetből vett ismereteket illeti, olvashatjuk például, hogy a búbos banka, mivel igen kedveli a szőlőt, a részegség, a mámor ellenszereként vénuszfodorkát (*capillus veneris*) fogyaszt (22). Bonifacio nyilvánvalóan Pierio Valerianónál olvasott e növény hatásáról (Pliniusnál hajhullás elleni írként kerül említésre): „a búbos banka mértéktelenül fogyasztja a szőlőt, és olykor részegség lesz úrrá rajta, de amint ezt észreveszi, hatásosan gyógyítja magát a vénuszfodorkával, amelyet a görögök [...] még víz alá téve is soha el nem rothadó növénynek neveztek”.⁹ Továbbra is Valeriano a forrása a hányinger ellen oregánót fogyasztó gólya, vagy a kaméleon megölése után, annak mérget babérral semlegesítő holló, a rutát evő tyúk, a borostyánt felfaló vaddisznó és tucatnyi más állat kapcsán, akik a természetben fellelhető növényekkel gyógyítják magukat. A monoton felsorolást szerzőnk Vergiliustól és Tassótól vett idézetekkel töri meg, igazolandó, hogy az általa felsorolt száraz információk a költők számára érzékletes természeti képpé vagy hasonlattá szelídültek.

Ami a *septem artes liberales*hez sorolt tudományokat illeti, most a (*studia humanitatis* részét is képező) *Retorikához* kapcsolódó állati viselkedésformákra vessünk egy pillantást. A jogtudós Bonifacio számára nyilvánvalóan kedves lehetett a meggyőzés művészete,¹⁰ és a hozott szónoki és zoo-példák is erről tanúskodnak. Gorgiasz mellett a kürénéi Karneadész szónoki képességeit egy Rómában tartott szónoklatára hi-

⁹ VALERIANO (1625: 322).

¹⁰ Itt jegyzem meg, hogy Giovanni Bonifacio a *L'Arte de' cenni* című monumentális könyvében a meggyőzés művészetéhez tartozó gesztusnyelvet is részletesen taglalta. E nyelvezetet kellőképpen ismerte, hiszen – mint a könyv előszavában utal rá – „életem nagy részét a törvényszéki nyüzsgésben, hol ügyvédként polgári és büntetőügyekben, hol bíróként mások pereinek és panaszainak megszüntetésével töltöttem [...]” (o.n.).

vatkozva magasztalja, és Bonifacióra oly jellemző módon, Ariosto és Tasso mellett másik kedvenc költője, Petrarca *Trionfi* (Diadalmenetek) című allegorikus költeményéből, a *Hírnévnek* szentelt víziójából vett idézettel nyomatékosítja: *Carneade vidi in suo' studi sì destro / che, parlando egli, il vero e 'l falso a pena / si discernea; così nel dir fu presto.*¹¹

Sajátos módon azonban szerzőnk nem annyira a szónoki beszédről, mint inkább a csendről, a felesleges beszéd veszélyeiről és elkerüléséről értekezik szívesebben. A csend ihlette ékesszólás kapcsán lehetetlen nem gondolni ismételten szerzőnk bírósági működésére, amikor a „jelek művészeté”-nek szentelt műve születési körülményeiről így ír:

[...] a sok beszédetől, és mások beszédének hallásától annyira megcsömöröltem és annyira belefáradtam, (hiszen elmém mindig is nehezen alkalmazkodott ezekhez a lármás megnyilvánulásokhoz), hogy olykor magamba fordultam, lelkemnek ezt a keserűségét enyhítendő, [...] és amikor egy kis időre a fórum zűrzavarából ki tudtam magam vonni és iszonyodva minden bosszantó fecsegéstől és bőbeszédűségtől a csodás csend báján elmerenghettem, e bosszúságra alkalmas gyógyír gyanánt, hozzáfogtam a néma ékesszólásról szóló művem megírásához [...]¹²

A *L'arti liberali et mecaniche* retorikáról szóló fejezetének jó része így nem az antik rétorok meggyőzését segítő szabályait taglalja, hanem inkább a csendről szól, arról, hogyan lehet elkerülni a felesleges fecsegést. Az állatokra vonatkozó példák ókori történelmi helyzetekre, csatákra, elbeszélésekre vonatkoznak, amelyek ismertek (bár szerzőnk nem jelzi a forrásukat), ám éppen a retorikával való kapcsolatuk Bonifacio fantáziáját dicséri. Történelmi példái a csatákban – véletlenül vagy szándékosan – bevetett állatok egymáshoz való viszonyát írják le. Az első példa Hérodotosz *A görög-perzsa háború* című művéből (4, 129) ismert egyik állatos történet: a szküthák földjén nem neveltek szamarat, így a perzsa szamarak ordításától megbokrosodott szkütha lovak menekülőre fogták,

¹¹ „Karneadészt oly ügyesnek láttam miközben beszélt, / hogy az igaz és a hamis közt alig / lehetett különbséget tenni, úgy pergette nyelvét.” Petrarca, *I Trionfi, Il Trionfo della fama* 3, 97–99.

¹² BONIFACIO (1616: o.n.).

Dareiosz tábora pedig ideiglenesen megmenekült a számarordításnak köszönhetően. Egy másik példa az elefántok harcászati való használatára utal: az erős és kitartó elefántoknak ugyanis csak egyetlen ellensége akadt, ezek pedig a disznók voltak, akiknek sivításától megkergültek a hatalmas állatok. Bonifacio e történetben a seregében sok elefánttal Megara városára támadó Antipatroszról és az ellene kigondolt hadicselerről tesz említést: a megaraiak szurokkal bekent és meggyújtott, s így sivítő disznókat zavartak az ellenség elefántjai közé, akik félelmükben totális zűrzavart okoztak. E történetekben sok szimbolikus elem ugyan nem található, inkább csak bizonyos állati hanghatások „meggyőző” elemeit állítja a szerző példaként olvasói elé. Ám a továbbiakban több antik leírás és középkori bestiárium nyomán elbeszél – bár Bonifacio művéig retorikai szempontból nem hangsúlyozott – eset már zoológusok is felfogható.

Az ókortól az újkorig (és mindmáig) közismert történeteknek darvak a főszereplői, akiknek legtöbbször az előrelátás, a szervezethez, az örökös szimbolikus szerepét tulajdonítják, és egy Pliniusnál olvasható (Plin. *HN* 10, 59–60) leírásnak köszönhetően számos újkori ikonográfiai elemmel gazdagítva jelennek meg az olvasók és nézők előtt.¹³ A vándorló darvak – vagyis a Bonifacio által elbeszél történet szerint az egyébként igencsak bőbeszédű vadludak – kődarabbal a csőrükben repülnek át a Taurus hegy fölött, ahol a sasok tanyáznak. Kővel a csőrükben viszont csendben maradnak, s így megmenekülnek, amikor bölcsen, a csenddel győzedelmeskednek a ragadozó madarak fölött.

A meggyőzés, illetve az eltántorítás retorikája az állatok esetében a kutya viselkedésében a legjellemzőbb momentum. Bonifacio szerint ugyanis a kutya testbeszéde, két lábra állása, ugrálása, farkcsóválása és hízelgő ugatása, amikor gazdájától enivalót kér, tökéletes meggyőző erővel bír. Ennek az ellenkezőjét is a kutya magatartása demonstrálja: „amikor el akar rettenteni valakit, hogy a ház közelébe menjen vagy gazdáját bántsa, szigorú pofát vág, fogait vicsorítva, támadó ugatással fenyegetődzve próbálja szándékától eltéríteni” (50). A fenti leírásban is sok a testbeszédre utaló elem, ahogyan e példát előszeretettel alkalmaz-

¹³ A karmaiban vagy szájában követ tartó/kővel repülő daru közép- és újkori ikonográfiáját részletesen ld. VIGH (2019: 62–66).

za szerzőnk a szónok gesztusnyelvére is. E passzus ismét Bonifacio bírósági tapasztalatain alapul, amikor érzékletes szavakkal írja le mind a vádlott, mind pedig a vád mozdulatait és gesztusnyelvét. Bonifacio történeteinek a zoo-tanúsága egyértelmű: „úgy tűnik tehát, hogy a természet a bőbeszédűséget a madarakkal, a csendet a halakkal, és a megfelelő időben történő beszédet a földön élő állatokkal tanította meg nekünk” (50).

A mechanikus tudományok, azaz mesterségek közül a *Vadászatot* választottam (amelybe a halászat és a madarászat is benne foglaltatik), tekintve, hogy ebben csakis állatokról van szó, akiknek aktív vagy passzív szerepe egyaránt példát szolgáltat az ember számára. Ebben a fejezetben Bonifacio kedvére kiélhette irodalmi érdeklődését is (és erről az idézetek gazdagsága is tanúskodik), hiszen a mitológia, az eposzok és más műfajok is bővelkednek a vadászattal kapcsolatos eseményekben. Szerzőnk megfogalmazásában „a szárazföldi állatokra, a madarakra és a halakra irányul [a vadászat], amelynek célja, hogy ezeket az állatokat erőszakkal és csalárdsággal fogjuk el” (134). E meghatározás már sejteti, milyen emberi cselekedetekre taníthatja meg az embert a vadászat. És valóban: az egész fejezet a megtévesztés, a csel fogás módozatait taglalja. A hód jobbra pozitív szimbolikus ismérvei¹⁴ Bonifacio számára most nem kerültek elő, hanem közismert halfogási módszerét írja le: a hód a folyóparton vastag farkát belógatja a vízbe, majd az erre rátámadó halakkal együtt kirántja és az így fogott halakat felfalja, s e halak – mint olvashatjuk – „nagy számban találhatók a Dunában” (134). Hasonló módon horgászik a róka is, és a békahal szintén csalárd módon nyeli el a kisebb halakat. Szerzőnk irodalmi példái Vergilius, Dante, Ariosto műveiből származnak, de a Pliniusnál olvasott leírás (vö. Plin. *HN* 9, 8) a delfin és az emberek közös halászatáról sem hiányozhatott Bonifacio látóköréből.

„A hálóval történő madarászás tudományát az ember a póktól sajátította el, aki a megfelelő helyen készíti el és feszíti ki hálóját, és amikor beleakad egy légy, előugrik, elkapja és megeszi – és ezt rejtőzködve és titkon teszi [...]” (137). Ugyan bárki megfigyelheti a pók munkáját, ám

¹⁴ Ld. VÍGH (2019: 141–143).

Bonifacio fontosnak tartotta jelezni, hogy Arisztotelész *Historia animalium* leírását követte. Egyben a Példabeszédek könyvében (1, 17) olvasható, valóban ideillő mondással nyomatékosítja mondanivalóját: *frustra iacitur rete ante oculos pennatorum* – „Valójában nem hoz az a háló semmit, amit minden madár szeme láttára vetnek”. A ’háló’ alapvető vadász kellék, de átvitt értelmében szerzőnk számára e fejezetben hasonlóképpen alapvető: a csalárdságot, az alattomos és álnok magatartást jelképezi, valami olyan dolgot vagy személyt, amely/aki behálóz, bebörtönöz, rabul ejt, mert fondorlatos, álnok és ezért veszélyes.

Bonifacionak e fejezetben nem kellett magát megerőltetnie, hogy megfelelő költői idézetekkel tegye még érzékelhetőbbé a ragadozó madarak és a többi madár természetes viszonyát, s ezzel az emberek számára is a természet körforgását hangsúlyozza: az erősebb madár elfogja a gyengébbet, a karvaly a galambot. Arról a csalárd, ám a madarászásban bevett módról nem is beszélve, amikor egy csalmadarat használnak, hogy lépre csalja a többit... Az emberek gyermeknevelési tanácsot is nyerhetnek a ragadozó madaraktól, akik élő kismadarakat engednek szabadon, hogy fiókáik ezeken gyakorolják „mesterségüket”. Erről ugyan – szerencsére – emberekre vonatkozó bővebb felvilágosítást nem kapunk, viszont a fejezet befejezése arra is rávilágít, hogy az állatok, jelen esetben a madarak lelke, lelkivilága mennyire hasonlít az emberekéhez. Az összevetés abból indul ki, hogy az életkörülmények, a hely, a munka megváltozása, különösen a már nem fiatal ember esetében mély depresszióba is sodorhat egyeseket, ahogyan a madár is, ha új helyre, új kalitkába kerül, nem énekel. Ludovico Ariosto 4. szatírájából idéz szerzőnk: *La novità del loco è stata tanta, / c'ho fatto come augel che muta gabbia, / che molti giorni resta che non canta.*¹⁵ A fára – és most nem madárra – vonatkozó, ide kapcsolt mondás (*Annosam arborem transplantare* – „A vén fát átültetni”) arról tanúskodik, bár szerzőnk nem jelöli, valószínűleg Erasmus *Adagiája* is keze ügyében volt a görög eredetű bölcsesség idézések, de egyéb görög-latin közmondásgyűjteményekben, illetve a szá-

¹⁵ Garfagnana helytartójának nevezték ki Ariostót 1522-ben, és az új hely, távol Ferrarától nem volt kedvére: „Az újdonság ereje e helynek akkora volt, / hogy úgy tettem, mint az új kalitkába zárt madár, / aki hosszú napokig dalolni sem akart.” (*Satira* 4, 16–18).

mára oly kedves emblémáskönyvek valamelyikében, elsősorban a Bonifacio által gyakran idézett Alciato *Emblematum liberében* is olvashatta.

Bonifacio traktátusa címében ugyan csak a szabad és a mechanikus művészeteket említi, ugyanakkor művében a humanista tanok is teljes egészében helyet kaptak. Ezek közül most az erkölcsfilozófia állatoktól megtanulható ismérveit tekintjük át. Az öt humanista tan közül az erkölcsfilozófia három komponenst alkotott: politika, ökonómia (családon belüli kapcsolatok szervezése) és az etika filozófiai kérdéseit fogta egybe. Bonifacio korában – bár Machiavelli *A Fejedelem* c. korszakváltó műve a politikát kiemelte az erkölcsfilozófia kérdésköréből – az ellenreformációs államrezon-irodalom győzedelmeskedett, tekintve, hogy a politika átmenetileg visszakerült az erkölcsfilozófia körébe. Szerzőnk a kormányzási formák (királyság, optimaták, köztársaság) megállapítása után nem követi a hagyományt, amikor a fejedelmek, uralkodók számára követendő zoo-modellt ábrázolja. Ugyanis nem szól az oroszlánról, a sasról, sem a Plinius által ebből a szempontból is leírt elefántról, hanem a kakast teszi követendő példává uralkodói kvalitásai, hősiessége és megjelenése okán is. A kakas jellemzésekor valóban állatszimbolikáról beszélhetünk, hiszen szerzőnk a kakas külsejének jelképes értelmezését írja le és szinte fiziognómikus pontossággal jelzi, hogy tekintélyes teste, fej- és testtartása, színes tollai, fején korona gyanánt viselt taréja, sarkantyúja, a nagy emberekre jellemző sasorrhoz hasonló horgas csőre, csillogó, élénk tekintete mind olyan tulajdonság, amellyel a kiváló fejedelmek büszkélkednek. Ami pedig a szárnyas belső tulajdonságait illeti: „természtől fogva harcra kész, ahogyan a nemeslelkű fejedelmek is harciasak; diadalmasan kiáll a magasba és elégedetten dalolva adja tanújelét a megszerzett győzelemnek [...]” (56). A kakas¹⁶ már a görögöknél a férfiaság egyik szimbóluma volt, továbbá a Fényisten, a Nap madara, s az oroszlán félelme a kakastól, a kukorékolásától a Napot jelképező szárnyas tiszteletén alapult. Szerzőnk is tisztában volt ezzel a Pierio Valerianónál is olvasható körülménnyel,¹⁷ mert „[a kakas] a bős oroszlánt is menekülésre kényszeríti énekével, ahogyan a nemeslelkű Fejedelem pusztán hangjával megrémíti a gőgösöket” (57). Azon már meg sem le-

¹⁶ Vö. VÍGH (2019: 160–164).

¹⁷ Vö. VALERIANO (1625: 9).

pődünk, hogy a tény, miszerint a kakas „örömet meghágja a tyúkokat, hogy szaporodjanak” (57), a népének számát növelő bölcs fejedelmi magatartás. Bonifacio erre is talált a Példabeszédek könyvében egy mondatot: *In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis* – „A király dicsősége a nép sokasága, megbukik a király, ha nincsen népe” (Példabeszédek 14, 28).

Ami az optimaták kormányát illeti, őket a darvak szimbolizálják, és Bonifacio magyarázata nyelvi-filológiai indíttatású, amire valószínűleg részben egy Solinustól eredő olvasat indíthatta: eszerint a daru (lat. *grus*) elnevezése az általa kibocsátott kurrogó hangból, vagyis hangutánzó szóból ered.¹⁸ A szimbolikus magyarázatra viszont kedvenc szimbólum-magyarázója, Pierio Valeriano vezethette rá, aki szerint a madár elnevezése (lat. *grus*, régi olasz nyelven *grue*) a klasszikus latinban ugyan nem használatos *congruere* ('egyezségre jut') igéből ered.¹⁹ Ezek után már nem lepődünk meg Bonifacio magyarázatán: az optimatáknak „ugyanis szokásuk volt egymás közt duruzsolni úgy, hogy az összhangban (*congruenza*) a közös dolgaikat megbeszélték, mivel a *congruere* kifejezés a daru (*gru*) szóból ered, és azt jelenti, hogy összegyűlni és döntéseiket összehangolni, ami egy ilyen arisztokrata kormányzatban szükségszerű” (59).

A köztársasági államformát a méhek jelképezik olyan tökéletes szerveződésben, amilyen a méhek társadalma, ahol mindenkinek megvan a maga feladata. Antik toposzról van szó, szerzőnk is utal Pliniusra és különösen Vergiliusra, de főleg saját magára, mivel Bonifacio írt egy igen rövid kis értekezést *La repubblica delle api con la quale si dimostra il modo di ben formare un nuovo governo democratico* (A méhek köztársasága, amellyel bemutatjuk egy új demokratikus kormány létrehozásának módját) címmel (Rovigo, 1627). A részleteket illetően tehát olvasóit ehhez a művéhez irányítja, amelyet VIII. Orbán pápának ajánlott, akinek a családi címerében három méh van.

Az egész könyvben a két leghosszabb fejezetet Bonifacio az *Etikának* és az ökonómiának szentelte, ami nem meglepő, ha a 15–17. század értekezésirodalmának leggazdagabb tematikáját, az udvari értekezési-

¹⁸ Vö. Solin. 10, 16.

¹⁹ VALERIANUS (1625: 224).

dalmat vesszük számba, amelynek tekintélyes fejezete az interperszonális kapcsolatok, a társas élet és viselkedés témakörét járja körül. Bonifacio – az ókor etikai irodalmának és saját korának erkölcsfilozófiai értekezései ismeretében – kétségtelenül a bőség zavarával találhatta magát szemben, amikor az erények és (az arisztotelészi közép értelmében ennek a dupláját kitevő) vétkek labirintusában kellett valamiképpen tájékozódnia. Szerzőnk az erények számbavételére koncentrált és csak elvétve, az egyes erénnyel szembeni, a túlzás vétkét mutató viselkedéshez kapcsolható állatalakokat vett figyelembe. A teljesség igénye nélkül nézzünk néhány, az ember által megtanulandó állati viselkedésformát. Az igazságosság erényét a fecskék képviselik, akik egyformán osztják el a táplálékot fiókáik között; a szülők iránti gondviselés a gólyákra jellemző; a könyörület az oroszánoknak tulajdonítható erény; „a keselyű az emberségességet mutatja nekünk, mivel élőlényt nem bánt, holtakkal táplálkozik” (64); a kezeség az ökör sajátja, de a bárány és a galamb is példa lehet; „a mértékletesség minden állat esetében érvényes, hiszen nem esznek, nem isznak, csak annyit, amennyi létfenntartásukhoz szükséges” (65); vétkeink palástolására a macska a legjobb példa, aki eltakarja ürülékét; a szemérem a szarvas sajátja; nyájas és jóindulatú az elefánt; az ökrök, a kacsák társaságkedvelő állatok. A kapott jótéteményeket viszonzó hála több állatban megnyilvánul. Bonifacio az arató és a sas aiszóposzi tanmeséje mellett még a delfin, illetve az oroszán háláját igazoló mesét is megosztja olvasóival. A kezelhetőség, az alkalmazkodás zoo-szimbóluma a polip, „aki azt a szint veszi fel, amihez közel van, akárcsak a kaméleon” (67). Bizonyos tulajdonságok ambivalenciájára azért fel kell hívni a figyelmet: a morálfilozófiai értekezések tekintélyes részében, a kontextus és az erkölcsi cél szerint ugyanez a viselkedés a színlelés és a hízélgés vétkét is jelezheti.

Bonifacio viszonylag részletesen tárgyalja a testiségre vonatkozó erkölcsi intelmeket, különösen a testi bűnök vonatkozásában. Szerzőnk – bár stílusában nem dicsérendő – kivételesen pontos forrásjelzésére tekintettel érdemes a szultántyúkot megemlíteni, aki esetében Ailianosz és Alciato emblémája jelentik a fő hivatkozási pontot: „a szultántyúk számára annyira gyűlöletes a házasságtörés, hogy Ailianosz – könyvének 14. fejezete és 35. alfejezete – szerint felkötötte magát, ezzel adva jelt a férj-

nek. És Alciato 47. emblémája is” (68). A történet kiegészítendő azzal, hogy a szultányúk gazdája feleségét látja házasságtörést elkövetni, és árulkodó jelként felköti magát. A szüziesség kapcsán ki más lehetne a példa, mint az unikornis, akiről tudjuk, hogy a keresztény ikonográfiában Krisztus jelképe, a tisztaság, a szüzesség, a szellemi és a testi erények megtestesítője.²⁰ Az önmegtartóztatás példajaként – Arisztotelész és Alciato emblémái nyomán – a tehén, az elefánt követendő, míg a vérfertőzés bűnével kapcsolatban az ettől irtózó teve, a ló közismert történetét beszéli el Bonifacio. A szodómia és főleg ember és állat közötti közösülés kárhozatos mivoltára szintén utal a szerző forrásai – Plutarkhosz, Plinius, Vergilius, Ariosto – felidézésével.

E „gyalázatos” bűnök után ismét az erények dicsőítésén a sor. A nagylelkűség zoo-példája a királyka madár (*regulus*), a sérelem jogos büntetését az elefánttól és az oroszlántól lehet ellesni, a bolondok és ostobák elkerülésére is az elefánt a jó példa (aki borzad az ostoba kecskétől vagy inkább annak hangjától).²¹ „A kevés beszédet és az óvatos cselekvés példáját a kuvik adja, aki ritkán szólal meg, és még alkonyatkor is körültekintő és éleslátó” (75). Még néhány további jótanács után, látva a fejezet bőséges példáit, Bonifacio a tanmesékhez irányítja olvasóit: „És e fejezet végeztével elmondható, hogy Aiszóposz az állatok természetéről szóló igen erkölcsös tanmeséiben szórakoztatóan megtanította az erkölcsfilozófia szabályait” (76).

Az erkölcsfilozófia harmadik komponense (a háztartás, a családi kapcsolatok értelemben vett) *Ökonómia*, amelyet Bonifacio röviden definiál is: „a feleség, a gyermekek, a szolgák és a javak esetében kell a férfinak az állatoktól eltanulható útmutatásokkal helyt állni”. Majd hozzáteszi, hogy „ami a feleséget illeti, úgy kell tenni, ahogyan az állatok kapcsán eljárunk: jó fajtát válasszunk” (76), viszont nem szigorral és lekezeléssel kell vele bánni, hanem kedvességgel. Bonifacio a férj és feleség közötti kapcsolatot, amely „egyenlőségen, hasonlóságon, következképpen szereteten és jóindulaton alapul”, az igába fogott ökrök egyenlőségéhez hasonlítja. A galambok, a vadgalambok és a fogoly példája is ezt mutatja, és a galamb párjához való hűségét ismét evangéliumi és

²⁰ Az egyszarvú/unikornis kapcsán vö. VÍGH (2019: 80–84).

²¹ Vö. VÍGH (2019: 172–176).

irodalmi példákkal szemlélteti. „Arisztotelész és az őt idéző Alciato emblémája mutatja, hogy amikor a kígyó közöszlenni akar a murénával, előbb kiokádja mérgeit, így kell elfojtott harag nélkül a házastársaknak is párosodni” (79). Bonifacio a házastársi hűség kapcsán megjegyzi, hogy a bakkecske kivételével egyetlen állat sem tűri, hogy nőtényét mások meghágják, nem véletlen, hogy a felszarvazott férj egyik elnevezése az olasz nyelvben éppen a bakkecske (*becco*).

A gyermekek gondozása és nevelése természeti törvény, az ember tehát végtelen sok példát talál erre az állatvilágban. Bonifacio a sok példa között a nőtényemedvéhez kapcsolt szimbolikát is megemlíti, miszerint a nevelés jó példája a formátlanul születő kölykeit nyalogató medve, aki addig gondozza, nyalogatja, tisztítja őket, míg alakot nem kapnak. Az ókori medve-metafora – Bonifacio a Vergilius munkamódszerére jellemző *more ursinoról* is említést tesz – a középkori bibliamagyarázatokban (pl. Szt. Ambrusnál) és az újkori emblémáskönyvekben is kedvelt illusztráció volt a kreativitás, a kitartás, a felnevelés érzékeltetésére.²² A tigris egyik legfontosabb szimbolikus szerepe („anyatigris”) szintén a kölykeihez való ragaszkodás – részleteiben némileg eltérő – történetében jut érvényre.²³ A madarak nevelési szokásai kapcsán szintén olyan – természetben megfigyelhető – szimbólumértékűvé váló cselekedeteket sorol fel szerzőnk, amelyek rendre helyet kaptak az ókori szerzőkön és a bestiáriumokon át az újkori szerzőkig: a fiókái képességeit felmérő, őket a Napba nézető sas története; a fecskék gondoskodása; a „majomszeretet” káros mivolta;²⁴ a sas és általában a ragadozó madarak nem tartják sokáig a fészükben fiókáikat, amint repülni tudnak, saját életüket kell élniük. Az embereknek is így kell tenni, és „amint felnőttek a gyermekei, el kell őket küldeni tanulni, az udvarokba, a háborúba, hogy az ott szerzett tapasztalatukkal körültekintővé váljanak” (83). A gyermek feladata ugyanakkor az idős szülő támogatása, ahogyan a gólya vagy a sólyom teszi (ez utóbbira Nagy Szent Albertnél olvasott pél-

²² A medve szimbolikáját ld. VÍGH (2019: 226–229).

²³ A tigris szimbolikus szerepéről ld. VÍGH (2019: 349–351).

²⁴ Mindezen állatok kicsinyeik iránti viselkedését és általában szimbolikájukat tekintve vö. VÍGH (2019: 296–302 [a sas kapcsán]; 95–98 [a fecskékről]; 216–220 [a majomról]; 110–113 [a gólyáról]; 53–55 [a fülemüléről]).

dával él). A szerző Vergilius *Georgicájára* (4. könyv) hivatkozik, amikor a gyász kérdését érinti, amelynek elviselésére a fülemüle példáját hozza.

A szolgálkkal kapcsolatban Bonifacio ambivalens érzéssel küzdött: bevezetésképpen vallja, hogy „talán a Természet, mivel az embereket testben és lélekben egyformának teremtette, nem akarta, hogy szolgáljanak, csakis kezükkel és lábukkal, sőt, hogy az emberek becsvágyát büntesse, még azt is akarta, hogy az emberek az állatokat szolgálják” (88). Mindenesetre a kutyát tartja – Vergilius nyomán – az ideális zoo-példának, hiszen hűségével valóban szolgálja gazdáját. A számos kutya-történet között nem maradhatott el Odüsszeusz és az őt húsz év után is felismerő kutyájának Homérosz által elbeszélte története. Forrásai, az irodalmi idézeteken túl, Plinius és Solinus voltak.

Az ökonómia kérdésköréhez tartozik még a javakkal való bánásmód a faunából vett hasonlatok felidézésével. Ki más is lehetne a legelső minta, mint „a hangya közismert példája, aki nyáron feltölti házát a télen szükséges javakkal” (90). Ovidius, Vergilius, Horatius műveiből vett, hasonlóképpen közismert idézetek bősége kellemes olvasmány, ahogyan az Arisztotelész és Ailianosz által megemlített polip szokása is, aki „mindenféle dolgot összehord a lakóhelyére, majd a kiválogatott jó dolgokat elfogyasztja, a használhatatlan és felesleges dolgokat kidobja” (91). A szarka gyűjtögetését szintén megemlíti Bonifacio, míg a fűrj és a fogoly az embereknek a biztonságos fészek/otthon megteremtésében segít. A tékozló, költekező, adósságokat felhalmozó emberek, nehogy bebörtönözzék őket, nappal meghúzódnak a házukban, csak „éjjel titokban merészkednek ki, és ebben a denevéreket utánozzák” (92).²⁵

Giovanni Bonifacio példatára természetesen a többi művészet/tudomány esetében további zoo-olvasatot nyújt az érdeklődők számára. Példái egy része közismert eseteket, történeteket idéz fel, néhány állati minta viszont ritkán került előtérbe, de szinte mindegyikről elmondható, hogy szerzőnk (és egy korabeli átlagértelmiségi) irodalmi és zoológiai műveltségét és főleg fantáziáját dicsérik a zoo-asszociációi. Legtöbb esetben utaltam Bonifacio forrásaira, amelyek egy részét hozzávetőlegesen megemlítette, olykor pontosan idézte, sokszor viszont az

²⁵ Az *Állatszimbólumtárban* olvasható további állatok szimbolikájáról ld. VÍGH (2019: 125–127 [hangya]; 275–278 [polip]; 69–72 [denevér]; 326–328 [szarka]).

olvasó ismereteire bízta a forráskutatást. A *L'arti liberali et mechaniche* című értekezés bemutatása tehát filológiai is érdekes vállalkozás, amikor a barokk kori szerző példatárát a források és azok felhasználása szempontjából elemezzük. Amire azonban a szórakoztató kis könyv azonnal választ ad, az a barokk korban érvényes pedagógiai és erkölcsi nézőpontok koherenciája, azaz a 17. századi világkép tükröződése az akkor bevett tudományok sajátos, állatos olvasatában.

Források

- BONIFACIO 1616 G. BONIFACIO, *L'arte de' cenni*, Vicenza, 1616.
 BONIFACIO 1628 G. BONIFACIO, *L'arti liberali et mechaniche come siano state da gli animali irrationali à gli huomini dimostrate*, Rovigo, 1628.
 VALERIANO 1625 P. VALERIANO, *I ieroglifici ouero Commentarii delle occulte significati-
oni de gl' Egittij, & altre nationi*, Venetia, 1625.

Felhasznált irodalom

- BENZONI 1967 G. BENZONI, *Giovanni Bonifacio (1547–1635) erudito uomo di legge e... devoto*, Studi veneziani, 9 (1967), 247–312.
 CASELLA 1993 P. CASELLA, *Un dotto e curioso trattato del primo Seicento: L'arte de' cenni di Giovanni Bonifacio*, Studi seicenteschi, 34 (1993), 331–407.
 GAZZOLA 2018 S. GAZZOLA, *L'Arte de' cenni di Giovanni Bonifacio I-II*, Treviso, 2018.
 VÍGH 2006 VÍGH É., *A „jelek művészete” és fiziognómia Giovanni Bonifacio művében*, in: VÍGH É., „Természeted az arcodon”. I. Fiziognómia és jellemábrázolás az olasz irodalomban, Szeged, 2006, 267–288.
 VÍGH 2013 É. VÍGH, *Visione fisiognomica ne L'Arte de' cenni di Giovanni Bonifacio*, Lettere Italiane, 63 (2013/4), 563–579.
 VÍGH 2014 É. VÍGH, *L'Arte de' cenni e moti fisiognomici in Giovanni Bonifacio*, in: É. VÍGH, «Il costume che appare nella faccia». Fisiognomica e letteratura italiana, Roma, 2014, 307–335.
 VÍGH 2019 VÍGH É. (szerk.), *Állatszimbólumtár*, Budapest, 2019.
 VÍGH 2022 VÍGH É., *Dante gesztusnyelvének barokk kori olvasata (Giovanni Bonifacio A jelek művészete című értekezésében)*, in: Draskóczy E. – Mátyus N. (szerk.), *Dante emlékkönyv 2021*, Szeged, 2022, 225–240.

Zoo-aspect in Baroque culture: Giovanni Bonifacio's Treatise on Liberal and Mechanical Arts

The paper aims to draw attention to how animal symbolism appears in the iconographic tradition of the medieval septem artes liberales and septem artes mechanicae, as well as in the studia humanitatis, which is one of the philosophical foundations of the Renaissance. For this reason, I analysed the treatise published in 1628 and entitled L'arti liberali et mecaniche come siano state da gli animali irrationali à gli huomini dimostrate (The Liberal and Mechanical Arts, presented to Men by Irrational Animals) written by an Italian author of the Baroque period, Giovanni Bonifacio. The analysis of the work focuses on the symbolism of animals with special regard to sources and their combination, a method so dear to the Baroque style.

Keywords: Giovanni Bonifacio, animal symbolism, *septem artes liberales*, *septem artes mechanicae*, *studia humanitatis*